

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆՆԵՐ

NERSES SNORHALI, «Jésus Fils unique du Père», trad. par Isaac Kéchichian, S. J. (Sources Chrétiennes-ի շարքում, Edit. du Cerf, Paris, 1973).

Շնորհալիի ութհարկաբանակի յիշատակին նուիրուած օգտաշատ աշխատութիւններէն մէկն է Հ. Սահակ Քէշիշեանի (Յիսուսեան Միաբանութեան) Թարգմանութեամբ լոյս տեսած Ֆրանսերէն «Յիսուս Որդին»։ Երկրորդ ամբողջական Թարգմանութեան մը ձեռնարկ է՝ յետ 1947ին Հրապարակ հանուած Jane S. Wingate-ի (New York) անգլիերէն վերածումին՝ ուր բնագրի շնորհքն ու հմայքը պահուած է։

Գեղեցիկ Թարգմանութիւն է նաեւ Քէշիշեանինը, աշխատուած եւ խնամքով վերածուած անթերի Ֆրանսերէնով եւ մանաւանդ պարզութեամբ։ Թարգմանիչը իր նախաբանին մէջ Շնորհալիի կենսադրական ընդհանուր դիտելը տալէ եւ պատմական շրջանակը դժեւէ ետք, կ'անցնի տալու տեղեկութիւն «Յիսուս Որդին» հայերէն առաջին հատիկ 13 Հրատարակութիւններուն եւ Երեւանի Մատենադարանին հնագոյն ձեռագրերներուն։ Թարգմանութիւնը հիմնուած է դիւստրապայէս Վենետիկ 1928ի տպագրութեան վրայ, նկատի ունենալով Երեւանի վերոյիշեալ ձեռագրերները (թ. 579 Գր. 1279ին, թ. 4207 Գր. 1284ին, եւ թ. 2961 Գր. 1321ին)։

Անհրաժեշտ պահանջ մըն էր ներկայ Թարգմանութիւնը, եւ այժմ դո՞ւրստեմբ է այդ պահանջը։ Դրուած է աշխարհի դրականութեան առջեւ՝ կիլիկեան հայ մեծ Հայրապետի մը հոգեկան ապրումները, Սուրբի մը եւ բանաստեղծի մը մտածութիւնները՝ որ մարդկութեան հետ կ'ապրի եւ կը տառապի. եւ իբր ներկայացուցիչ անոր՝ դէմ յանդիման կանգնած Աստուծոյ հետ՝ կը միջնորդէ վիրաւոր մարդկութեան համար։ «Յիսուս

ուսու Որդին» իր էութեան մէջ պատմութեամբ միջ Ս. Գրքի դրուագներուն եւ սրտի երգ միանգամայն, բնորոշուած հեղինակէն Ողբերգութիւն վիպաամալիւն։ Այս որակումով կը մօտենայ մեր միւս մեծ բանաստեղծին՝ Նարեկացիի «Մատենան Ողբերգութեան», որմէ ներշնչուած է եւ որմէ կը տարբերի սակայն արտայայտութեան նկարագրի կողմէն։ Նարեկացին ոյժի, երեւակայութեան եւ բարձր արփաթեւումներու բանաստեղծն է, մինչ Շնորհալի՝ հանդարտ, քաղցր եւ միահարթ եղանակ ունի։ Անոնց մասնական ծրագիրն ալ կը տարբերի, թէեւ իբր նիւթ՝ ընդհանուրի մէջ կը նոյնանան. անոնք թշուառ մարդկութեան մը փաստարանութիւնը կ'ընեն արդար եւ գթած Աստուծոյ մը դիմաց, ուր եթէ Նարեկացին զանազան դրուագներ միայն կ'օգտագործէ աստուածային ստորոգելները բարձրացնելու եւ գովաբանելու համար, Շնորհալի մարդկային սերունդի պատմութիւնը կ'ընդգծէ՝ սկսելով Ադամի անկումէն, եւ Սեթի, Նոյի, Աբրահամի, Յակոբի, Մովսէսի, Յեսուի, Դատաւորներու, Դաւթի, Սողոմոնի շրջանէն մինչեւ Քրիստոսի ծնունդը, յարմարեցնելով դէպքերն իր անձին եւ բովանդակ մարդկութեան, կեդրոնաւորով այն խորհրդական-պատկերի գաղափարին վրայ՝ որ Քրիստոսի յայտնութիւնը կը նախագուշակէր եւ կը պատրաստէր Հին Կտակարանին մէջ։ Երկրորդ մասը քերթուածին կը ծանրանայ Քրիստոսի վրայ, ներկայացուած որպէս բժիշկը հիւանդ մարդկութեան, իբր անոր վերանորոգիչը եւ փրկիչը, իսկ երրորդը՝ կ'երգէ Մեսիային չարչարանքներն ու մահը, յարութիւնը, համբարձումը, շնորհքի կեանքը տրուած մարդկութեան, պտուղ՝ Քրիստոսի առաքելութեան աշխարհի վրայ։

Քերթուածը՝ իր վերջնական նպատակին մէջ՝ է Քրիստոսի անձին եւ գործին փառաբանութիւնը, երգը, հիւսուած աստուածասէր եւ մեղաւոր հոգիէ մը՝ որ կը ցանկայ սիրցնել զինքը եւ իր վարդապետութիւնը։

Այս բոլորը մտածուած բանաստեղծ-

օրէն, պատկերացուած մաս առ մաս հոգեկան ապրումներու ընդմէջէն, որպէսզի դառնայ անձնական, բխած ապրողի մը կենդանի շունչէն եւ խոկումներէն, որով առողջ գործ մը։ Եւ Շնորհալի հասած է իր նպատակին, արդարեւ սիրուած եւ կարգացուած գործ մը եղած է իր «Յիսուս Որդին», ծնած օրէն ի վեր. ոչ մէկ գործ այնքան բազմաթիւ տպագրութիւններու արժանացած է տպագրական գիւտին մեր մէջ մուտքէն ետք, որքան այս գործը, յետ Աւետարանի եւ Նարեկեան Աղօթածատեանի։

Արժանի էր որ Եւրոպայի մէջ, Փարանքէնի ճամբով Ժաւաէր ուրեմն այս գործը, ինչպէս Միացեալ Նահանգներու մէջ՝ վերոյիշեալ Թարգմանութիւնը ունեցած է իր օգտակար ծառայութիւնը։

Քէշիշեան ունեցած է անտարակոյս խնամքը եւ փոյթը զայն ամէն կերպով հասկնալի եւ ճաշակելի դարձնելու։ Այս պատճառով ալ ուզած է միակտուր եւ ամբողջական շարունակութեամբ իրարու կցուած տողերը բնագրին, վերածել քառանկերու։ Այս վերածումը եղած է բարձր մը, թէ դարձած է ի վնաս բնագրի մտքին եւ գաղափարային արտայայտութեան ու կազմին, կը մնայ զընեւի։ Թարգմանիչը քայն ըրած է յոստակութիւն մտցնելու համար, թելադրուած, ինչպէս կ'ըսէ ինքը, բանաստեղծին ստեղծած ամանակէն եւ մտածութեան շարժումէն։ Կլոյթ, ամանակ գոյութիւն ունի անշուշտ հոն, բայց ատիկա չի առաջնորդեր եւ ոչ ալ մանաւանդ կը ստիպէ որ Թարգմանիչը իր տողերը քառանկներու վերածէ։ Ես պիտի նախընտրէի անգլիական Թարգմանութեան ձեւով վերածում մը, ուր Թարգմանիչը թողած է ազատ՝ տողերու կազմը, թէեւ իբրամէ անջատելով զանոնք եւ մօտեցնելով ըստ իմաստի եւ գաղափարի ամբողջականութեան։

Քէշիշեան կու տայ մեզի ներքին նոր բաժանումն ալ քերթուածին։ 1928ի վեներական տպագրութիւնը, որուն հետեւած է հիմնականօրէն, բաժնած էր գործը երեք Գիրքերու։ Ա) Հին Կտակարան,

Բ) Նոր Կտակարանը՝ ներշնչուած Քրիստոսի վարդապետութենէն եւ առակներէն, Գ) Չարչարանքները, Մահը, Յարութիւնը եւ Համբարձում-Հոգեգալուտը. հոսկ՝ Յիշատակարանը։

Քէշիշեան բաժնած է Ա) Հին Կտակարան, Բ) Նոր Կտակարան, և Գ) Քրիստոսի երկրորդ գալուտը (La Parousie)։ Կամայական կը թուի այս բաժանումը, թէեւ ձեռագրական վկայութեամբ մը հաստատուած։ Քէշիշեան Երեւանի հնագոյն ձեռագրերներու սկզբնաւորու ըլլալու է քառանկներու քառանկներու բաժանումը։ Մեր հնագոյն ձեռագրին ալ, 1351ին գրուած, կը սկզբնաւորէ տողերը ոսկեգրով, բայց ոչ միշտ քառանկի սկիզբը, այլ երբեմն ալ երկտողերու։ Ասկէ կը հետեւի թէ գրիչը կը թելադրէ մեզ չնկատել տողերը որպէս քառանկներ։ Ապա նոր պարբերութեան առաջին տողը ամբողջապէս կը գրէ ոսկեգրով։

Ճանք հոս գաղափար մը այդ օրինակութեան ձեւին։

Ա. Գիրք, սկիզբները.

Չենման եղին պարաբանին՝

Որ ի խաչին պատարադին,

Եւ տիգահոս արեան կողին՝

Կենաց վըտակ մեզ բըղխողին,

Հաղորդս արա զիս վերստին

Ըստ առակի անառակին.

Ուտել ըզհաց կենարարին,

Ըմպել զբաժակ զո զերկնային։

Մալորեցայ յամապատին

Ծաղկող գրիչը կը սիրէր զարգանել իր ձեռագիրը, հետեւաբար ոսկեգիրով ճոխացուցած է զայն, ոսկայն ոչ թէ պատահական եւ կամայական եղանակով մը, այլ սկզբունքով մը. չէ ունեցած նպատակ մը խիստ անշատութեան ստեղծելու քառանկէ քառանկ, զանազանութեան տալով ոսկեգրով՝ տողերուն միահարթութեան, այլ ուր պատշաճ համարած է իմաստի լրացումէ՝ մը ետք, նոյնիսկ երկտողերուն ալ ոսկեգիրով սկսել, ինչպէս վերը օրինակին մէջ կը նշմարուի։

Բայց բան մը որ յստակօրէն իբր նպատակ հետապնդուած է՝ նոր պարբերութիւններուն կարեւորութիւն տալն է, ամբողջական տողը ոսկեգիր ներկայացնելով. ասկէ կը հետեւի՝ թէ բնագիրը քառանկենքու հիւսուածք մը չէ, բայց ունի պարբերական բաժանումներ, իմաստներու ամբողջական լրացումէ մը ետք՝ նոր պարբերութեան մը կամ նոր դադարի մը սկզբնաւորութիւնը կատարել միշտ հանդիսաւոր կերպով։ Այս սկզբունքը ուղած են պահպանել խստօրէն Վենետիկոյ 1928ին (եւ նախապէս նաեւ Ա. տպագրութեան՝ 1830ի) հրատարակիչները։

Եւ ասիկա՝ նաեւ անհրաժեշտութիւն մըն է թերեւս Շնորհալիի մտքին լիակատար եւ անթերի ամբողջացման, օտար լեզուի մը վերածումի պարագային, եւ նաեւ դիւրացնող միջոց իր տողերուն հասկնալիութեան եւ անոնց ներքին կապերը ճշգրտօրէն տեսնելու համար։ Ուրովհետեւ ամէն քառանկէ վերջ իմաստը չի լրանար, եւ բնականաբար չէ կարելի հեռացնել միջանկեալ թիւով, ինչ որ Գէշիչեան պարտաւորուած է ընել իր որդեգրած սկզբունքով։ Պարզ օրինակ մը տալու համար դիտենք 3 եւ 4 տուններու մէջ՝ իմաստի կապը եւ թիւով անշատումը։

3

Կենդանականք՝ որ բուսանին
Եւ անկենդանք՝ որ ոչ շարժին։
Յորոց ընդ Հօր քու սիրողին
Քեզ դո՛ւթիւնք մատուցանին,

4

Եւ ընդ Հոգւոյդ քու տէկցին
Փառատրութիւնք վերառաքին

Տրուած օրինակը կը պարզէ ըստածը, տուններու անշատումը իրարմէ քառանկենքով՝ կը հեռացնէ իմաստներու զուգորդութիւնը, աղբիւր իրարու հետ, որպէս թէ ըլլալին նոր դադարներու ներմուծումներ մէն մի քառանկով։

Բացի այս կէտէն, նկատելի է նաեւ

որ քառանկենքու վերածուած հրատարակութիւն մը, առանց տողերու համաբանի, կը դժուարացնէ գտնելու, վերատեսնելու հարկ եղած պարագային՝ տող մը կամ քանի մը տողեր։ Այս պարագան կրնայ ներկայանալ տողի յիշատակութեան մը առթիւ, երբ կ'ուզուի կոչում մ'ընել Շնորհալիէն, բայց ատկա դրեթէ անկարելի կ'ըլլայ Ֆրանսերէն սոյն այս թարգմանութեան մէջ։ 1928ի վենետիկեան հրատարակութիւնը, որ թէեւ տողերու համաբանը չունի լուսանցին վրայ. սակայն էջերու ստորեւ դրած ըլլալով յառաջատուական համաբանը՝ դէթ կ'ընծայէ կարելիութիւնը փափաքուած յիշատակութեան։ Այսօր պահանջ մը դարձած է այդ տեսակ թուարկումը տողերու՝ արդիական հրատարակութիւններու մէջ. ուրախ պիտի ըլլայինք՝ եթէ փոխանակ քառանկենքու, լուսանցքին վրայ տողերը թուարկուած ըլլային։

Ընդհանուրի մէջ Շնորհալի կը խօսի օտար հայրախօսին, հոգեսէր եւ բարեպաշտ քրիստոնէին, որ կը փափաքի հաղորդուի Ս. Հայրապետին հոգեկան բարձր մտածութիւններով եւ զղջական ոգիի խոնարհ տրամադրութիւններով։ Սակայն թոյլ տրուի դիտել տալ որ բնագրին ճշգրիտ ըմբռնումը եւ վերածումը ինչ ինչ տողերու վրայ աւելի կատարեալ ձեւ մը դնած ըլլալու էին, որոնցմէ քանի մը հատ յիշենք հոս։ Բ. դրքին առաջին տողերուն մասին կան հետեւեալ դիտելի կէտեր։ Բ. դրքի ըսկիզբը բանաստեղծը ունի գեղեցիկ խորհրդածութիւն մը՝ որ հին սուրբ Հայրերէն կու գայ։ Հին Կտակարանին մէջ մարդկային ախտի բժշկներն էին ժողովուրդին հոգեւոր առաջնորդները՝ մարգարէները, որոնք սակայն ըլլալով մարդկային տկարութիւններով զգածուած մարդիկ՝ անկարող էին բժշկել գայն։ Այս խորհրդածութիւնը որ յարմար է բանաստեղծի նիւթին՝ իբր ներածութիւն (քերթուածի երկրորդ երգին) փրկչի մուտքին աշխարհ, գեղեցիկ ձեւով ալ ներկայացուցած է։ Վերջին պատճառած ցաւը սաստիկ մեծ ըլլալով՝

գեղերն ալ շատ զօրաւոր ըլլալու էին։ Արդ զօրաւոր գեղը տրուեցաւ մարդկութեան Գրիստոսով։

Կ'արժէ որ այդ տողերը տեսնենք իրենց բնագրին մէջ, կապելով անոնց մեր քանի մը թեթեւ անդրադարձութիւնները, մղուած մի միայն կատարելութեան սէրէն։

Բայց այսքանեօք բժշկէք անձին՝
Ոչ բուժեցաւ ախտ մարդկային.
Փամգի կարծօք քնութեամբ էիմ,
Եւ բժշկէի ոչ կարացին.
Ձի ըստ հըզօր ցաւոց վիրին
Հըզօր գեղոց պիտանային.
Ձոր՝ ըզգածեալ տըկար մարմին
Ապաքինել ոչ բաւէին.
Մինչեւ գկենաց գեղդ երկնային
Էարբ բնութիւն մեր ախտային,
Փոխեալ ի կենսուն յառաջին։

325

Mais, malgré tant de médecins de
l'âme,
N'a pas été guérie l'infirmité humaine:

Ils étaient d'une nature impuissante,
C'est pourquoi ils ne purent la guérir.

326

Car aux fortes douleurs de la blessure

Il fallait des remèdes puissants;
Ceux-ci appliqués sur le faible corps
S'avéraient incapables de le guérir.

Ընդդուած տողերուն վրայ է որ կ'ուզենք կանգ առնել։ Փամգի կարծօք քնութեամբ էիմ։ Ըսուած է Հին Կտակարանի բժշկներու համար, այսինքն այն մարդերու՝ որոնք ունէին ախտեր, կիրքեր, տկարութիւններ եւ հետեւաբար անկարող էին բժշկելու իրենց նմանները։ Թարգմանութեան մէջ քիչ մը աւելարացած չէ՞ միտքը տողին՝ միայն «d'une nature impuissante»ով։

Երկրորդ տողին իմաստը աւելի դժուար էր ստուգել եւ որուն համար կը կարծենք թէ Մեծարգոյ Գէշիչեան վարդապետը բաւական տանջուած ըլլայ։ Հոն հայերէն բնագիրը ունի Ձոր, յարաբերական դերանունը՝ որուն պաշտօնն է բան մը յարաբերել, եւ դրուած է ուրեմն նախընթաց տողին վրայ եղած գաղափարին կամ բառին տեղ՝ զայն չկրկնելու համար։ Այդ գործը դրուած է ըստ մեզի՝ մեծ ցաւիմ տեղ՝ զօր չէին կրնար ապաքինել անոնք՝ որ տկար մարմին ունէին, այսինքն ախտով վարակուած սոսկական մարդիկ. հարկաւոր էր երկնային մէկը կամ երկնային գեղ մը, ինչպէս որ յաջորդ տողէն անմիջապէս կը հասկցուի։ Գրիստոս, ուրեմն, միայն Աստուած-մարդ, կարող էր ըլլալ բժշկը կը մարդկութեան։ Այս է միտքը տողին։ Պրանսերէն թարգմանութեան մէջ այդ տողը վերածուած է

Ceux-ci appliqués sur le faible corps
Ceux-ci դրուած է Ձոր-ի դիմաց, եւ կը յարաբերէ ըստ իրեն՝ դեպքը, չբժշկով այսպէս ամբողջ տողին իմաստը, այսինքն գեղերը՝ դրուած տկար մարմիններուն վրայ՝ կը ցուցնէին թէ անկարող են բժշկելու։

Երբեմն հայերէն բառին համապատասխանը խուսափած է ուղղութենէն. Շնորհալի ունի

Ձտիղմն մեղաց սեւադունին,
որուն ֆրանսերէնը հիանալի կերպով տրուած է «La fange noire de mes péchés», բայց նոյն «fange»ը գործածուած է նաեւ հոն՝ ուր բնագիրը չունի տիպի եղբ. «Շաղախեցայ յախտըս կըրկին» (= Je suis replongé dans la fange des vices)։

Անուշառ ոչինչ բաներ են ասոնք եւ չեն խաթարել աշխատանքին կարեւորութիւնը, արժէքը եւ օգտակարութիւնը մանաւանդ՝ եւրոպական միջավայրերու համար։ Մեծապէս կը խնդակցինք թարգմանչիին հետ եւ կը մաղթենք ուրիշ եւման ձեռնարկներ ծափահարելի յաջողութիւններով։

Մ.